

Abel Herzberglezing 26 september 2010 Alexander Pechtold

GESRPOKEN VERSIE GELDT

'Eerst nadenken...'

Over tolerantie, xenofobie en herstel van vertrouwen.

We mogen Abel Herzberg
wel eeuwig dankbaar zijn.
Zijn leven en werk blijven prikkelen.
Blijven inspireren,
maar ook intrigeren.

Hij wordt wel vergeleken
met Nathan der Weise,
de mythische figuur
van De Goede Jood.

Deze Nathan is gevormd
door een geschiedenis
van onderdrukking en vervolging.
Toch is hij mild
en vergevingsgezind gebleven.
Zijn kracht ligt in zijn wijsheid.

Ja,
de gelijkenis met Herzberg is treffend.

Herzberg groeide op in een onredelijke
en bij vlagen krankzinnige wereld.
Maar zelf bleef hij altijd
zijn hoofd gebruiken.
Altijd maar nadenken.
Over geweld,
racisme
en uitsluiting.
Over wat de ander bezielt.

Hij verstond ook de kunst
om tot tien te tellen,
of tot een veelvoud daarvan.
Nooit meteen reageren.
Altijd eerst nadenken.

Ik wil daar graag
een voorbeeld aan nemen.
En ik kan dat ook anderen aanraden.

Het lijkt mij een houding
waarmee in onze tijd
veel te winnen valt.
Inlevingsvermogen en analyse,
dat is wat we,
juist vandaag,
nodig hebben.

En,
iets meer vertrouwen over en weer.
Want vertrouwen
is het cement van onze samenleving.
Als dat afbrokkelt,
ontstaan gevaarlijke scheuren
in het sociale bouwwerk.

Hoe tekenend is het
dat we een SIRE-reclame
nodig hebben
om elkaar weer te begrijpen
en te verdragen?
U kent 'm wel,
dat SIRE-spotje:
'Aardige mensen. Hoe gaan we er mee om?'

Minder wantrouwen dus.
Dat klinkt misschien vreemd
uit mijn mond.
Ik word immers
voor mijn wantrouwen betaald.

Het is mijn werk als parlementariër
om een regering argwanend te volgen
in alles wat zij doet
of nalaat.

Maar wat ik vooral wantrouw
is een beleid
dat gebaseerd is op wantrouwen,
en op het aanwakkeren daarvan.

En dat is
waar we vandaag de dag
mee te maken hebben.
De polarisatie
is weer helemaal terug.

Polarisatie als zodanig
is het probleem niet.

Ik juich de keuze er voor
niet toe.
Polarisatie werkt verlamdend
en het getuigt
van intellectuele gemakzucht.

Maar de keuze voor polarisatie
is een legitieme!
De spelregels van onze democratie
sluiten die niet uit.

Wie,
- laat ik zeggen -
met de helft plus één
wil gaan regeren,
mag zijn goddelijke gang gaan.
En al is dat moeilijk,
zo'n regering kan
een samenbindende functie vervullen.

Het kabinet Den Uyl
trad ook aan
in een tijd dat polarisatie
in de mode was.
Het was daar zelfs het resultaat van.

Maar het was ook diezelfde Den Uyl
die het primair als zijn taak zag
om 'de boel bij elkaar te houden'.
Ja, die uitdrukking is ouder
dan sommigen vermoeden...

Echter,
wanneer polarisatie gepaard gaat
met stigmatisering en uitsluiting,
met verruwing en vergroving,
- alles onder het mom
van de vrijheid van meningsuiting -
dán wordt het een heel ander verhaal.
Dán splijt de samenleving.

Ik maak liever een andere keuze.
Ik wil geen bijdrage leveren
aan het verscherpen van die tegenstellingen.
Ik zou liever
het tussengebied verkennen.
Niet omdat 'de waarheid'
per definitie in het midden ligt,
maar omdat we moeten proberen

die van alle kanten te bekijken.

Dat klinkt natuurlijk heel eenvoudig.
Maar hoe makkelijk is het
om dat ook echt te doen?
Om verschanste posities te verlaten?
Om een conflict
vanuit het perspectief
van je opponent te bezien?
De praktijk laat zien dat dat
vaak ingewikkeld is.
En dat het moed vergt.

Dames en heren,

wat mij betreft
staan twee vragen centraal:
Wat hebben we te verliezen
bij polarisatie en stigmatisering?
En wat hebben we te winnen
bij toenadering, begrip en tolerantie?

Daar wil ik vandaag op ingaan.

Het is inspirerend om te zien
hoe men dat elders aanpakt.
Mag ik met u
even over de grens kijken?
Geen hele 'tour d'horizon',
zoals ze in diplomatieke kringen zeggen.
Alleen even via Londen
naar New York
en Washington.
Een rondje Angelsaksische wereld dus.

Dat is toch zeker ook de wereld
waarmee Nederland zich,
met al zijn Atlantische tradities,
verbonden voelt?
Waar het van oudsher
zijn inspiratie vandaan haalt?
En overigens: andersom evenzeer.

Het was deze zomer
precies vijf jaar geleden
dat extremisten
bomaanslagen pleegden
in de Londense Metro.

De burgemeester van Londen,
Ken Livingstone,
was altijd zo trots geweest op zijn stad.
Hier leeft iedereen
“zij aan zij en in harmonie met elkaar”,
had hij uitgeroepen.

De aanslagen van 7 juli 2005
maakten een einde
aan dat ideaalbeeld.
Wat had de burgemeester
nu nog te zeggen?

Hij veroordeelde de aanslag.
Dat sprak voor zich.
Hij liet ook weten
geen greintje sympathie te hebben
voor de daders.
Sprak ook voor zich.

Hij sprak ook
over de ongelijkheden in de wereld,
over de rol van het Westen
in de jaren '80,
en over de voedingsbodem
van het Islamitisch terrorisme.
Dat sprak iets minder voor zich...

Het leverde hem kritische reacties op.
Ook in Nederland.
'Een kruiperig mea culpa,'
klonk het een jaar geleden vanaf deze plek. (1)
Misschien wáren sommige uitlatingen
van de burgemeester
ook niet zo gelukkig.
Gelukkig was wel
dat hij zijn vertrouwen uitsprak
in de stad en zijn inwoners.
En dat hij een polariserend debat
wist te vermijden.

Als het doel van de terroristen was
om bevolkingsgroepen
uit elkaar te drijven,
dan hebben ze dat doel gemist.
De bevolking sloot juist de rijen.

Kennelijk kan een multi-etnische
en veelkleurige samenleving

ook kracht
en vastberadenheid
ten toon spreiden.

Kennelijk hoeft de strijd
tegen extremisme en geweld
niet gepaard te gaan
met felle polemieken,
morele scherp-slijperij
of anti Islam retoriek.

En kennelijk heeft Londen iets
wat in ons land is zoek geraakt.
"Hier in Londen",
zei Livingstone vijf jaar na dato,
"hebben de mensen geaccepteerd
dat diversiteit de kern is
van wat Londen
tot zo'n succesvolle stad heeft gemaakt.
We verwachten niet van mensen
dat ze hun levenswijze veranderen.
De belangrijkste waarde is:
leven en laten leven."

Ik vraag me af:
staat die uitdrukking nog
in de Hollandse Van Dale?
Of staat daar bij dan als typering
'archaisch taalgebruik'?

Nieuwerwetse woorden
als 'inburgeringcursus'
en 'gedogen'
staan er wel in,
Maar die zijn weer niet te vertalen
naar het Engels.

En dat is veelzeggend...

'Apartheid' is tot nu toe
het enige 'zuiver' Nederlandse woord
dat in het buitenland begrepen wordt.
En bij dat ene woord
moet het wat mij betreft
voorlopig maar even blijven.

Wat Livingstone deed in Londen,
doet Bloomberg in New York.
Zij staan allebei

heel verschillend in het leven.
- Roder dan 'Rode Ken'
kan je bijna niet zijn.
- Rijker dan de steenrijke Mike
is ook bijna niet mogelijk.

Maar als het gaat
over diversiteit en immigratie,
vallen ze elkaar in de armen.
Bloomberg beschouwt migranten
niet als probleem,
maar als oplossing.
Om te voorkomen dat die oplossing
omslaat in een probleem,
gaat hij vrijdags naar de moskee,
zaterdags naar de synagoge
en op zondag naar de kerk.
Over het wekken van vertrouwen gesproken...
Dames en heren,

op 3 augustus
ging de monumentencommissie van New York
akkoord met de sloop
van een aantal oude panden.
Daarmee kwam,
- althans in fysieke zin -
ruimte vrij voor de bouw
van een Islamitisch centrum
in Manhattan.

Niet op de plek van Ground Zero,
zoals wordt gesuggereerd,
maar wel in de buurt.
Dezelfde buurt trouwens
waar ook een joods gemeenschapscentrum gevestigd is,
dat overigens nog nooit door iemand
een synagoge is genoemd.

Diezelfde dag
hield Bloomberg een toespraak
waarvan ik het niet erg zou hebben gevonden
als die in Nederland
live zou zijn uitgezonden. (2)

In zijn betoog ging hij terug
naar die zwarte dag
in september 2001.
Hij herinnerde er aan
dat duizenden vrijwilligers

die dag nog duizenden mensenlevens
hebben gered.
Meer dan 400 vrijwilligers
zouden het zelf niet overleven.

“Terwijl zij de brandende gebouwen binnenstormden”,
zo zei Bloomberg,
“stelde geen van hen de vraag:
‘In welke god gelooft u?’”
Bloombergs conclusie:
“Wij eren hun levens niet
door de constitutionele rechten
waar zij voor stierven,
te ontkennen.
Wij eren hun levens
door die rechten te verdedigen
en de vrijheid
die de terroristen aanvielen.”

Was er dan
helemaal niets aan te merken
op zijn verhaal?
Ja,
toch wel.
Eén passage is vandaag de dag
een beetje pijnlijk.

Daarin memoreert hij
dat New York is geworteld
in ‘Dutch tolerance’
Ja,
New York was ooit
Nieuw Amsterdam.
En onze hoofdstad
heeft de reputatie
een vrijhaven te zijn
waar de tolerantie is ingebakken.

Die reputatie is ook niet onverdiend.
Door de eeuwen heen
werden buitenlandse bezoekers
van steden als Amsterdam en Leiden
aangenaam verrast
door het klimaat
dat zij daar aantreffen.
Het klimaat van
wetenschappelijke,
culturele
en persoonlijke vrijheid

dat mensen als Descartes
naar Nederland trok.

De tolerante sfeer in deze steden
streekte zich echter niet uit
tot het hele land.

En dat is een nuance
die veel buitenlandse bezoekers ontging,
Waardoor de mythe
van de 'Hollandse tolerantie'
over de hele wereld kon uitzwermen.

Met de deelname
van een Hollander
aan de protestmanifestatie
tegen de bouw van een islamitisch centrum
zal dat misverstand
nog niet uit de wereld geholpen zijn.
Maar de volgende keer zal Bloomberg
een gelijksoortige passage
zeker uit zijn toespraak schrappen...

Die volgende keer
zou 11 september 2011 kunnen zijn.
Het islamitisch centrum
zal tegen die tijd
geen twistpunt meer zijn.
Misschien is de bouw zelfs wel stopgezet.

Maar zou dat voor Stop Islamization Now
een reden zijn
om het kalmer aan te doen?

Of eerder een aansporing
om door te gaan?
Om ook de sluiting
van moskeeën elders af te dwingen?

Al met al is de kentering
moeilijk te doorgronden.
Tot september van dit jaar
had de jaarlijkse manifestatie
het karakter van een herdenkingsplechtigheid.
Vanwaar dan nu opeens
die politieke ophef en verdeeldheid?
Negen jaar na dato...!

De huidige, grimmige sfeer

valt dan ook niet primair te verklaren
uit de verschrikkingen
van de aanslag.
De oorzaak kan ook niet gevonden worden
in houding en gedrag
van de financiers
van het Islamitisch centrum.
Dat zijn juist
hele gematigde moslims.
Daisy Khan,
een van de initiatiefneemsters,
zet zich al jaren in voor integratie.

De Moskee
– preciezer gezegd: het wijkcentrum met gebedsruimte –
past in dat streven.
Khan zegt:
“Om goed te integreren
hebben we instituten nodig
om ons met de gemeenschap te verbinden.” (3)
Nee,
het initiatief van mevrouw Khan
kan niet de ware oorzaak zijn
van de ophef.

Die moet gezocht worden
in het veranderende politieke klimaat
in de Verenigde Staten.
En in het activisme
van extreem rechtse
en nationalistische groeperingen.
Zij hebben Ground Zero ontdekt
als platform voor radicale propaganda
en xenofobie.

Wat Bloomberg is
voor New York,
wil Barack Obama zijn
voor Amerika
en de rest van de wereld.

Misschien moet ik wel zeggen:
hàd willen zijn.

Hij slaat bruggen
tussen landen en continenten.
Smeedt nieuwe coalities.
Maar ligt in eigen land
zwaar onder vuur.

Heeft hij zich vertild?
Misschien wel.
Het lijkt ook haast een wetmatigheid.
De machtigste man ter wereld
loopt vroeg of laat
tegen de grenzen van zijn macht op.

Peter Beinart,
ex hoofdredacteur van The New Republic,
noemt dit een typisch voorbeeld
van het Icarus Syndroom. (4)

De mythische figuur Icarus
had vleugels van een houten raamwerk,
veren en was.
Hij mocht niet te hoog vliegen,
want dan zou de was smelten.
Hij deed dat toch
en stortte in de zee.
Hij was het slachtoffer van zogeheten 'hybris'.
Daar is geen goed Nederlands woord voor,
maar overdreven trots,
hoogmoed,
grootheidswaan,
onbeschaamdheid
en arrogantie
komen allemaal in de buurt.

Het bijzondere van Obama is,
dat hij zich volledig bewust lijkt
van dat risico,
maar toch
- zonder hoogmoed aan de dag te leggen -
grote hoogtes opzoekt.

Ambitie heeft hij wel,
maar arrogant is hij niet.
Die twee begrippen worden wel eens
door elkaar gehaald,
Maar zijn in wezen
precies het tegenovergestelde van elkaar.
Arrogantie is het gevoel
dat je alles kunt maken
en je weinig van anderen
hoeft aan te trekken.
Ambitie is het besef
dat je juist alles op alles moet zetten
om je doelen te bereiken
en dat je daarom ook anderen nodig hebt.

Het is met die ambitie
dat Obama zaken oppakt.
Ook zaken die zijn voorgangers
hebben laten liggen,
omdat die er hun vleugels
niet aan wilden branden.
Zijn handreiking bijvoorbeeld
in Caïro aan de moslimwereld,
met zijn pleidooi
om wantrouwen en meningsverschillen
te overwinnen.

En waar zijn voorganger
het geschil
tussen Israel en de Palestijnen
liet voortsudderen,
probeert hij het overleg
toch weer los te wrikken.

In hoeverre hij zijn missie kan voltooien,
is nog maar de vraag.
Het optimisme van de begindagen
is al lang geweken.
De aanhoudende economische recessie
wordt hem zwaar aangerekend.

Intussen draait de anti Obama campagne
op volle toeren.

Zo trekt Pamela Geller
van Stop Islamization Now,
alle registers open
als de naam Obama valt:
'een zieke man,'
een 'lafaard'
en 'een man die praat als een moslimterrorist'.

De campagne is niet primair gericht
op het beleid van Obama,
maar op de persoon Obama.
- Reist hij naar het buitenland,
dan maakt hij daarmee duidelijk
dat hij zich niet verbonden voelt
met zijn eigen land.
- Loopt hij niet
over de met olie besmeurde stranden
bij Louisiana,
dan geeft hij daarmee te kennen
dat de olieramp

hem niets kan schelen.
- Gaat hij naar Martha's Vineyard op vakantie,
dan laat hij daarmee zien
dat hij liever onder de rijken vertoeft
dan onder de armen.

Op deze manier is er natuurlijk
altijd wel wat te vinden.
Trouwens,
hij heet toch eigenlijk
Barack Hussein Obama?
Dan is hij deep down toch een Moslim?

Ik zou niet weten
hoe je dat conservatief,
nationalistische allegaartje
zou moeten typeren.
Hebben ze gemeenschappelijke idealen?
Hebben ze een gezamenlijk programma?

Haat en angst,
dat is wat hen bindt.
Boze blanken,
homohaters,
anti-abortus activisten.
En dominee Terry Jones
met zijn 50 volgelingen,
die exemplaren van de Koran had willen verbranden;
allemaal gaven ze gehoor aan de oproep
om op 11 september
in New York te demonstreren.

En bij zo'n gezelschap
sloot onze geblondeerde Verlosser
zich graag aan...

Inspirerend is de anti Obama campagne
zeker niet.
Maar ik moet toegeven:
die zet óók aan tot nadenken.
Waar kan politieke verruwing
en vergroving toe leiden?
Waar ligt de grens
tussen kritiek en karaktermoord?

U denkt nu misschien
dat ik me blindstaar
op de Angelsaksische wereld.
Daarom ook nog even

een tussenstop in Brazilië.

Luiz Inácio Lula da Silva,
zijn bijnaam is Lula,
is sinds 2003 president van het land.

Een land,
van oudsher gekenmerkt
door diepe kloven:
- tussen rijk en arm
- tussen grootgrondbezitters en landarbeiders
- tussen burgers en militairen.

Die tegenstellingen bestaan nog steeds.
Maar Lula heeft het land wél verenigd
rond een gematigde,
sociaal-democratische politiek.
De armen gaan er spontaan
de straat voor op,
terwijl de generaals
in de kazerne blijven.

Decennia lang
was de blik van de regering
naar binnen gericht,
maar Lula omarmt de globalisering.
Intussen wordt Brazilië volwassen
en ontvluchten steeds meer mensen
de armoede.

Nog een veelzeggend detail:
Lula zelf
heeft zijn lagere school niet afgemaakt,
maar hij heeft wel
veertien nieuwe universiteiten gesticht.

Natuurlijk weet ik niet
hoe het avontuur afloopt,
maar Lula laat zien
wat de kunst van het compromis vermag.
Dames en heren,

door wie of wat
willen wij ons laten inspireren?
Door mensen als Livingstone,
Bloomberg
of Obama?

Of liever door Sarah Palin
of Pamela Geller?

Heeft ons land ook inspirerende verhalen?
Is er trouwens nog iets over
van 'Nederland Gidsland'?
Waar zijn we trots op?
Wat zegt de buitenlandse pers over ons?
Van de zomer sloeg ik wel eens
een buitenlandse krant open
en dan schrok ik van de manier
waarop over 'the Dutch' geschreven wordt.
De eigenschappen die ons worden toegedicht.
'Dirty', 'mean',
'ugly' en 'cruel'.

Gelukkig hadden die kwalificaties
slechts betrekking
op Oranje
op het WK voetbal.
Sommigen denken dat over Oranje
zo kritisch geschreven werd,
omdat het imago
van Nederland in het buitenland
gekanteld is:
van speels en frivool
naar hard en ruw.

Dat kan ik niet beoordelen,
maar ik weet wel
dat we niet meer gezien worden
als in de zomer van 1974,
toen we die andere finale verloren.

Natuurlijk zijn er ook dingen
die we goed kunnen.

Een voorbeeld.
The Dutch Approach in Afghanistan.
Die is wereldwijd geprezen.
Onze soldaten traden de bevolking
soms zelfs blootshoofds tegemoet.
Om te praten
en om thee te drinken.

Ja, u hoort het goed!
Thee drinken!

Nu moet ik er wel bij zeggen
dat zoiets als thee drinken
in Uruzgan nog niet zo verdacht
en omstreden is

als in Nederland....

In alle ernst.

Vertrouwen wekken,
dat was hun specialisme.

Helaas,
de toenmalige coalitiepartners in Den Haag
waren in dat opzicht
zélf minder begenadigd.
De confidence building missie in Afghanistan
kon geen passend vervolg krijgen.
Wegens gebrek aan vertrouwen
in politiek Den Haag.
Wat een bittere ironie!

De afgelopen jaren
voltrokken zich in ons land
tegenstrijdige processen
op het gebied van integratie
dan wel segregatie.

Die bleven deels onder de radar.

Het valt helaas lang niet iedereen op,
maar steeds meer allochtonen
werken hard aan hun plaats in de samenleving.

De tweede generatie nieuwkomers
doet het aanzienlijk beter
dan de eerste.
De deelname aan het hoger onderwijs
stijgt spectaculair.

Er ontstaat een allochtone middenklasse
- die lid wordt van clubs en organisaties,
- die de Nederlandse media volgt,
- die even hoge opkomstcijfers laat zien bij verkiezingen
- en die zich zelfs aansluit bij partijen
die aan de wieg van het homohuwelijk
en euthanasie hebben gestaan.

Het heeft even geduurd,
maar nu gebeurde het vanzelf!
Het klinkt nu haast als vloeken in de kerk,
maar de integratie verliep
in veel opzichten succesvol!

Diezelfde jaren voltrok zich in Nederland
ook nog een andere trend.

Een trend die daar haaks op staat.

De gezindheid
tegenover alles wat niet-Nederlands was,
veranderde.

De bereidheid
om nieuwkomers te aanvaarden,
nam juist af.

'Multicultureel' werd in sommige kringen
een woord dat nog alleen
op honende toon wordt uitgesproken.

Ook onze jeugd
springt er niet gunstig uit.
Nederlandse scholieren
blijken lang niet zo tolerant
als internationale leeftijdgenoten.
Migrantenkinderen
hebben minder recht op onderwijs
dan zij zelf,
vinden ze.

Onderzoeker Ralf Maslovski
verbindt daar deze conclusie aan:
"Het publieke debat is veranderd
en die ontwikkeling
heeft de uitwerking op jongeren
kennelijk niet gemist." (5)

Ook niet op allochtone jongeren.
Uit cijfers blijkt
dat hun geloof
in de eigen toekomst afneemt,
terwijl hun opleidingsniveau
juist stijgt!

Een veranderende gezindheid dus.
Die werd manifest op 9 juni.
Wat ook voor mij
een ontvullende ervaring was.

We zijn nu drie maanden verder.
En kunnen vaststellen
dat de verkiezingsuitslag
een dijkdoorbraak betekende.

Het Nederland
zoals we dat gekend hebben,

bestaat niet meer.
Het politieke midden
is weg geslagen.

Nederland was altijd
een driestromenland,
maar lijkt op weg
naar een tweedeling.

Alleen al het vooruitzicht
van een polariserend kabinet,
leidde tot een breuklijn
die uniek is in onze geschiedenis.

Het ging,
en gaat
niet louter om de vraag:
ben je voor of tegen polarisatie?
Het gaat er ook om:
kun je regeren met een partij,
- die een loopje neemt
met de rechtstaat,
- die van stigmatiseren
zijn handelsmerk heeft gemaakt
- en zich bij voorkeur bedient
van kwetsend taalgebruik?

Ik zie het nu
als dè opgave
van dat andere Nederland
om voor het voetlicht te brengen
dat er grenzen zijn.

En dat er een beschaafd alternatief is.
Niet gericht op uitsluiting,
maar op insluiting.
Niet gebaseerd op wantrouwen,
maar gericht op herstel van vertrouwen.
Als dat ónze 'ferme wil' is,
moeten we eerst doorgronden
wat er gaande is.
Hoe valt de omslag
in ons klimaat te begrijpen?
Wat zit er achter?
Van welke problemen en obstakels
zullen we ons rekenschap moeten geven?
Ik noem er een paar.

Een deel van het antwoord

ligt in het huidige tijdsgewricht,
waarin traditionele zekerheden afbrokkelen.
De industriële samenleving
en de klassieke verzorgingsstaat
zijn op hun retour.

De kenniseconomie in wording
biedt nieuwe kansen en zekerheden,
maar die liggen nog niet
voor iedereen binnen handbereik.

En daar komt nu
een economische crisis bovenop,
met toenemende zorgen
over werk en inkomen.

In zulke omstandigheden
wordt ook in ons land
de hang naar nostalgie sterker.
En is het lonend geworden
om krachtige taal uit te slaan
richting allochtonen en immigranten.

Het vermolmde karakter
van onze democratie
maakt het er ook niet gemakkelijker op.
We hebben een 'minimalistische democratie'.
Elke vier jaar
mag worden gestemd.
En dat vindt men wel genoeg.

Maar politieke partijen
kunnen hun kiezers daardoor niet binden.
Dat is een structurele tekortkoming
van de Nederlandse politiek.
Het resultaat:
chronische electorale instabiliteit.

Die begon toen de zuilen leegliepen
en partijen hun rol
als bindmiddel verloren.
Sindsdien kampen partijen
met leegloop
en een mokkend electoraat.

En toch blijft de politiek maar aanhikken
tegen meer vormen
van directe democratie.

Een verklaring
voor het gebrek aan tolerantie
vinden we ook in onze geschiedenis.
Nederland heeft
een lange historie van godsdiensttwisten.
De kracht van de zuilenmaatschappij
lag in de pacificatie.
De elites spraken met elkaar
en deden zaken.

We leken daarom tolerant,
maar mensen uit die verschillende groepen
kwamen elkaar nauwelijks tegen.
Die zaten veilig
in hun eigen zuil.
Die gingen niet met elkaar om.
Hoezo tolerant en verdraagzaam?

En dan nu opeens samenleven
met honderd andere nationaliteiten?
In een tijd waarin niets zeker is?
Waarin de wereld zeer dynamisch is,
maar allesbehalve overzichtelijk?

Dat is een beproeving
voor wie dat niet gewend is,
of niet de kans ziet
zich daarin staande te houden.

Dames en heren,

ik zei al,
we hebben analyse
en inlevingsvermogen nodig.

Wanneer jongeren
antisemitische spreekkoren inzetten
moeten we dan altijd meteen
van het ergste uitgaan?
Moeten we dan niet...
eerst even nadenken?

Met wie of wat
hebben we eigenlijk te maken?
Gaat het om antisemitisme
dat met lokjoden
moet worden bestreden?
Of om opgeschoten jongeren
met een teveel aan testosteron?

We zullen de waarheid
van alle kanten moeten bekijken.

Een conflict
ook vanuit het perspectief
van onze opponent moeten bezien.
En daarmee ook
die inmiddels magische
anderhalf miljoen Nederlandse kiezers
- die sinds 9 juni zo duidelijk op de kaart staan -
begrijpen én bereiken.

Want laten we ons realiseren:
wie dagelijks
in de Rotterdamse Koopgoot
de hoofddoekjes ziet,
denkt niet in de eerste plaats
aan grondrechten,
aan de vrijheid van godsdienst.

Als gematigden
die een brug willen slaan,
moeten we op twee fronten
strijd leveren.
Met de radicalen
aan de ene kant
én met de radicalen
aan de andere kant.

Met de rechtse en xenofobe 'Hollanders',
maar evengoed met fanatieke moslims.

Waarbij we ons
er van bewust moeten zijn
dat zij elkaar
steeds de bal toespelen,
over onze hoofden heen.

De Imam,
die radicale en onverzoenlijke taal uitslaat,
speelt uiteraard de populist in de kaart
die de islam
als oorlogszuchtig willen bestempelen.

En andersom:
woeste aanvallen op de Islam
zijn weer koren op de molen
van conservatieve moslims.
Zo dragen radicalen in beide kampen

de munitie aan
voor de verbale aanvallen op elkaar.

Nikolaos van Dam,
de voormalige ambassadeur van Nederland in Indonesië,
wees daar ook op.
Turken en Marokkanen
zijn volledig verschillend,
ook al zijn ze moslim.
Maar de perceptie is
dat alle moslims hetzelfde zijn.

Door onze fixatie op de islam,
waarschuwde hij,
wordt het een self-fulfilling prophecy.
Veel moslims beginnen zichzelf
steeds meer als moslim te zien,
terwijl zij zich daar vroeger
niet zo van bewust waren. (6)

Voor mij als geboren Nederlander
is het al niet eenvoudig
om op twee fronten actief te zijn.
Maar hoe vergaat het
de gematigde moslims onder ons?

Preciezer gezegd:
al die individuen
met een moslimachtergrond?
Zij zitten nog veel meer in de knel.

Elke keer dat een moslim haat predikt,
- of hij dat nu doet
vanuit een moskee in Teheran of Slotervaart
of vanuit de grotten bij Tora Bora -
elke keer weer wordt argwanend gekeken
naar de honderdduizenden in ons land
die er niets mee te maken hebben.

“Het moslimfanatisme
heeft zijn eigen mensen
in een hoekje gedrukt”,
zegt de schrijfster Nazmiye Oral.
Al zegt ze elke dag
dat ze niet in Allah gelooft,
ze wordt toch stevast
als moslima bejegend.
Met waarschijnlijk dubieuze bedoelingen.

We zijn in wezen allemaal slachtoffer, zegt ze.

Ik citeer:

“Ze – (de extremisten) – hebben gewonnen omdat hun manier van denken de boventoon voert.

Denken dat is gestoeld op haat,
op onbegrip,
op verdeeldheid
en op angst.

Het is het denken dat geboren is uit een gevoel van achtergesteld zijn.

En overheersing door een groep die ze als vijandig ervaren.” (7)

Een rake beschrijving,
maar ik maak er één kanttekening bij.
‘Ze’ hebben natuurlijk nog niet gewonnen.

Dat hebben ze pas
als wij ons hoofd buigen.
Ze hebben al wel laten zien
wat we te verliezen,
dan wel te winnen hebben.
Het is een duur woord,
maar het is onze vrijheid
die hier op het spel staat.

Dames en heren,

terwijl de economische crisis aanhoudt,
worden in veel landen
de tegenstellingen scherper.
En groeit de onvrede.
Onvrede over de globalisering.
En over de nationale politici
die geen antwoord lijken te hebben.
En die dan hun toevlucht zoeken
in populisme.

Het is helaas een beproefde methode:
om de achterban
weer in het gareel te krijgen,
richten leiders
- ter maskering van de eigen onmacht -
de aandacht op de zogenaamde
‘vreemde elementen’ in hun land.

Het idee
om een klopjacht
op zigeuners te organiseren

is dan één van de eerste dingen
die opkomt.
Zigeuners worden meestal toch al
met de nek aangekeken.
En zijn dus een aantrekkelijk doelwit,
zo zal men ook in het Elysée hebben gedacht.

Ze worden als groep
- dus zonder onderscheid des persoons -
Frankrijk uitgezet.
Dat is in strijd
met het Europese Verdrag
voor de Rechten van de Mens

Maar dat is niet het type kritiek
waar de president van wakker ligt.
Hij zal zich eerder afvragen
of hij nu iets te pakken heeft
waarmee hij zijn tanende populariteit
kan opvijzelen.

En in Nederland
is een partij met tanende populariteit
hem inmiddels gevolgd...

In Italië en Hongarije
begint het ook steeds meer te rommelen.
En in Duitsland
springen de lichten op oranje.

Zou dat nou echt komen
omdat de problemen met immigratie,
overlast
en criminaliteit
groter zijn geworden?
Of zijn die nu alleen maar
beter verkoopbaar?

“De problemen beginnen bij de immigranten”,
zegt de leider
van de Zweede anti-Islampartij
die vorig weekend
verrassend twintig zetels won.

Waar dit alles toe kan leiden,
zien we al zo'n tien jaar
in Denemarken,
met z'n 'opt outs' in Europa,
als het om de verworvenheden

van de rechtsstaat gaat.

Er heerst daar
een oorverdovende stilte.

Een normale discussie
over islam en immigratiebeleid
wordt er gemeden als de pest.

Ik vind het verontrustend:
in Denemarken
groeit een hele nieuwe generatie op
die niet beter weet...

De westerse wereld
staat op een tweesprong.
Kiezen voor polarisatie en provocatie?
Of voor toenadering en inlevingsvermogen?
Zeilen we gemakzuchtig mee
op de golven
van het wantrouwen en populisme?
Of sturen we aan
op herstel van vertrouwen?

Mijn uitgangspunt daarbij is,
en blijft,
dat normaal samenleven
met al diegenen die 'anders' zijn
de enig begaanbare weg is.

Maar dat alleen zéggen,
overtuigt niet meer.

De opdracht is
met een alternatief te komen
dat verder gaat
dan de morele verontwaardiging alleen.
Daarin geef ik Bas Heijne gelijk
in zijn analyse onlangs in de NRC. (8)

Een alternatief,
dat mensen het geloof teruggeeft
dat hun ongenoegen wordt gehoord.
Een ongenoegen dat broeit
door de hele samenleving heen.
Een ongenoegen dat breder gaat
dan over islam en immigratie.

Het gaat óók

over verlies van zekerheden
in het dagelijks bestaan.
Van chagrijn over lege cellen
terwijl er toch voldoende raddraaiers rondlopen,
tot aan de boosheid van mensen
die hun pensioen zien verdampen
na een leven lang werken.

Het gaat verder dan de frustratie
over de gestolen en fiets
en de tasjesroof.

Het zit dieper.
Mensen zijn vervreemd geraakt
van hun oude, vertrouwde omgeving
en voelen zich achtergelaten
in de krimpgebieden.

Dames en heren,

de Nederlandse geschiedenis
is niet rijk aan charismatische leiders
die de weg wijzen.
Dat is ook niet zo erg.
De oude Drees
was ook goed in zijn tijd...

Maar de vraag is nu:
Wat voor leiders
hebben we vandaag nodig?
Wie zien we liever
de vliegtuigtrap afkomen?
Leiders die binden
of leiders die polariseren?
Gaat onze minister president
met Bloomberg
nog eens naar het Islamitisch wijkcentrum
in New York?
Of samen met Sarah Palin
op jacht in Alaska?

Noten

- (1) Nausicaa Marbe, Abel Herzberglezing, 20 september 2009
- (2) Mike Bloomberg, Remarks on the proposed Mosque and community Center, Toespraak op bijeenkomst met religieuze leiders op 3 augustus 2010, Zie www.mikebloomberg.com
- (3) Interview met Daisy Kahn op Nieuwsuur, 7 september 2010
- (4) Peter Beinard, The Icarus Syndrome: A History of American Hubris, HarperCollins, June 1, 2010
- (5) Bart Funnekotter, 'Burgerschapsles gewoon bij scholen gedumpt; Onderwijsonderzoeker Maslovski hekelt 'halfslachtige' aanpak van burgerschapsvorming bij scholieren', NRC Handelsblad, 29 juni 2010
- (6) Nikolaos van Dam, voormalig Nederlands ambassadeur in Indonesië, toespraak Jakarta Convention Center, 29 april 2009, <http://www.nikolaosvandam.com/pdf/speech20090429uk.pdf>
- (7) Nazmiye Oral, de Volkskrant, 6 september 2010.
- (8) Bas Heijne, 'Wie populisme niet snapt, verliest het debat', NRC Handelsblad, 6 september 2010.